

Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – Донецьк, 2011. – Вип. 16. – С. 78 – 86.

УДК 821.161.2. – 31.09+929 Яворівський

Двуличанська О. А.

ЖАНРОВІ ТА МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВІДОБРАЖЕННЯ АНТИВОЄННИХ МОТИВІВ У РАННІЙ ПРОЗІ В. ЯВОРІВСЬКОГО

Творчість будь-якого письменника включає в себе певне коло мотивів, що притаманні більшості творів митця і через те відображають особливості художнього світу, своєрідність творчої манери та стають стильовою домінантою всієї його творчості. Треба зазначити, що мотив поряд із цим виконує також і жанротвірну роль, забезпечуючи єдність між змістовим та формальним аспектами означеної категорії, втілюючи загальну картину світу та відбиваючи порушену автором тематику й проблематику, формує жанровий зміст художнього твору. Тому важливим для нас видається окреслення антивоєнних мотивів як одних із домінуючих у художньому доробку В. Яворівського задля розкриття жанрово-стильової специфіки й проблематики прози письменника. Мета дослідження полягає в детальному розгляді жанрових та мовно-стилістичних особливостей, за допомогою яких втілюється означений мотив у ранній творчості письменника (оповідання „Дві сторони світу”, притча „Ніч довга, як дощ”).

Поняття „мотив” було предметом осмислення багатьох учених, однак й дотепер немає чіткого й однозначного його визначення. Так, А. Веселовський під мотивом розумів „найпростішу оповідну одиницю, що образно відповідає на різні запити первісного розуму чи побутового споглядання” [1, с.305], розглядаючи його, таким чином, як історично й соціально детермінований елемент. Основним носієм тих чи інших мотивів на композиційному рівні є герой [4, с. 203]. У своїй розвідці ми будемо розуміти мотив як неподільну складову фабули твору, що є рушійною силою сюжету та сприяє реалізації ідейно-естетичного задуму письменника.

Мотив війни став одним із провідних у всьому художньому доробку В. Яворівського, що яскраво засвідчила вже перша збірка письменника „А яблука падають...” (1968), більшість творів якої об’єднані саме осмисленням наслідків цього лиха для кожної окремої особистості. Таким він постає в оповіданні „Дві сторони світу”. Спираючись на визначення А. Ткаченка з приводу того, що основними відмінними ознаками між оповіданням та новелою є ґрунтовна,

словесно- та характеро-зображувальна, психологічна розповідь без карколомного сюжету та екстраординарної події в першому з означених жанрів, і несподіваність, авантюризм, напруженість – для другої жанрової форми [3, с. 84 – 85], та схиляючись до поглядів інших літературознавців, зокрема О. Галича [2], В. Фащенко [5], які поділяють представлену вище думку, вважаємо, що наведені жанрові ознаки оповідання відповідають особливостям твору, що розглядаємо.

Поліваріативність назви твору розглянемо у декількох площинах. По-перше, в аспекті художнього часопростору: в оповіданні виникає своєрідна бінарна опозиція мирного і воєнного часу та простору, що постає, головним чином, через внутрішній хронотоп героя Якіма (внутрішні монологи, потік свідомості, ретроспекції). У свідомості героя фізичний простір умовно поділяється Карпатами на територію військових страхіть, смерті, уособленням якої є концентраційний табір Майданек (Польща), та післявоєнної, сучасної персонажеві України як мирного простору, цілком придатного для життя. У зв'язку з цим наскрізним символом твору стає образ вогню шляхом посилення експресійної семантики наведених реалій (за градаційним принципом) у підсвідомості Якіма. Процес символізації відбувається від конкретного до абстрактного, чому сприяє також і колористика, що її використовує автор у даному випадку: від „червоного марева” (ненасичено червоний колір) кавуна, що визрів під сонцем, до багряного вогню-знищувачу хати героя і розбурханого червоного вогню-вбивці в печах табору, набуваючи таким чином узагальнюючого значення руйнації, війни, загибелі. При цьому відносно першої реалії (кавуна) автор використовує метафору „солодкий вогонь”, що надає образу-символу позитивно-оцінної конотації на основі співвіднесення із мирним часом, мотивуючи це поширеним, безперешкодним вирощуванням ягоди в час відсутності війни.

Таким чином, образ вогню кавуна є тим конкретним, що зумовлює своєрідний поштовх у підсвідомості героя, який сприяє подальшому наростанню внутрішньої напруги свідомості Якіма, активізації спогадів-страхів і через те – негативного забарвлення символу вогню в подальшій структурі внутрішнього хронотопу героя. Семантика символу у творі виявляє також ознаки вогню як знамення вічної пам'яті і туги за загиблими у гітлеровських таборах.

По-друге, з огляду на проблематику оповідання, особливості його художніх образів можна стверджувати, що назва твору ґрунтується на вченні Г. Сковороди про людину, згідно з яким він виділяє дві її сторони: „зовнішня людина” (почуття, психологічна діяльність) та „внутрішній світ” (діяльність мозку, аналітичне мислення, логічне міркування). В останній відповідно виділяє психологічну й кордоцентричну сфери. Перша, на яку впливають особливості соціального устрою, повсякденного життя, є сферою поверхневої свідомості людини. Друга – це сфера „серця”, внутрішнього життя

людини, яка, на думку філософа, існує безвідносно до психологічного досвіду людини.

Наведена вище філософська концепція реалізується В. Яворівським в образах Соньки та Якіма. Важливою при цьому є метафорика й символіка твору. Вони глибше розкривають духовний світ героїв – простих українських селян, якими є переважна більшість персонажів творів автора, в чому, власне, і виявляється демократизм і гуманізм творчості письменника, для якого кожна людина – особистість з неповторним духовним світом.

Сюжетотвірного значення в характеристиці образу Соньки набуває метафоризована художня деталь „очі набагато старші від неї”, що наголошує на непростій Соньчиній долі. Домінуюче візуальне сприйняття оточуючого світу героїнею виділяє образ її очей ніби в окремий персонаж, уособлюючи їх („відпускала очі на волю”, „очі бігають”, „очі перескакують”, „очі провели... і хуленько повернулися”, „очі знали”, „вони [очі – О.Д.] обвиклись”, „очі заводили до місця і зупинялись”, [7, с. 77]), за рахунок чого автором досягається максимально можлива панорамність у зображенні художньої дійсності з огляду на малу жанрову форму твору. Сфера почуттів („серця”) Соньки, її любові до одруженого Якіма, позиціонує себе не тільки безвідносно, а й всупереч догмам соціуму. Метофоризований образ-символ „криниці, що жебонить” є складовою хронотопу дороги героїні до коханого та наголошує на вірності її почуттів Якимові.

Вагомим показником в розкритті особливостей внутрішнього світу героїв є їхнє ставлення до національних реалій-символів, зокрема такого житлового атрибуту, як піч. Різного символічного значення набуває вона для героїв в залежності від особливостей їхнього попереднього життєвого досвіду. У даному випадку основним його показником є причетність/ непричетність до матеріалізованих страхів війни (передусім – табору смерті). Для Соньки вона символізує, згідно зі споконвічною українською традицією, родинне вогнище, сімейний затишок, неперервність роду, підтвердженням чого є порівняльна метафора „піч дихала їй на груди тепло, як Яким” [7, с. 79]. У підсвідомості Якіма цей символ набуває індивідуально-забарвленої семантики, негативно-оцінна конотація при цьому обумовлюється спогадами про концтабір, на чому наголошують художні деталі „коли жінка розпалювала в печі, то він завчасно чимчикував кудись із дому” [7, с. 80], „коли мав якусь злість, то все норовив *піч розвалити*” [курсив – наш, О. Д.]. Гнітючість такого роду ретроспекцій для психологічної сфери життя Якіма автор підкреслює метафоричними висловами „будоражить думки” [7, с. 79], „серце казиться” [7, с. 80]. Характерним є те, що письменник залишає на домисел читача знання про можливість перебування героя в концтаборі та спосіб його порятунку від загибелі.

Однак, попри вже зазначену нами негативну конотацію символів вогню та печі у свідомості героя, дим, який є прикметною ознакою

вогню, для нього асоціюється з коханою Сонькою, що відбито у метафоричній сполучі „...ніздрі...намацували Соньчин дим, вилучали його з гурту і забирали в себе” [7, с. 76]. Отже, у структурі внутрішнього хронотопу героя відбувається своєрідне опозиціонування двох площин його життя: соціальної (психологічної) та інтимної (кордоцентричної). Невербальне (зорове та нюхове) сприйняття світу героями, посилена роль кольорів, запахів у сюжетно-композиційній структурі твору виражають його імпресіоністичну приналежність.

Внутрішні роздуми Якіма про сенс і мету життя надають проблематиці твору філософського спрямування. Кохання до Соньки має для героя життєствердний, оптимізуючий характер, роблячи зі сторожа баштану чоловіка, здатного до глибоких саморефлексій, мрій. Серед засобів інтимізації словесно-образної структури твору письменника відчутним є вплив попередньої романтичної традиції, найближчим до автора представником якої був О. Довженко. Яскравим прикладом є звернення В. Яворівського до образу-символу *зорі*, який стає одним із наскрізних у його ранній творчості. В оповіданні „Дві сторони світу” образ зорі набуває семантики символу людських прагнень до чогось кращого, духовно вищого, до своєї мрії, що у структурі твору виражено метафоричними сполуками фразеологічного характеру „ходив очима поміж зорі” [7, с. 77]. На співвіднесенні наближення / віддалення від цього космогонічного образу автором створюється метафора досяжності / недосяжності мрії: „дно небесної прірви осідало, наближалось, лиш кинь кашкетом – і зіб'єш зорю...” [7, с. 77], „котрась зоря повисла прямо над його грудьми...” [7, с. 78], які поетично характеризують психологічний стан закоханого героя.

Опосередковано наслідки війни простежуються через мотив жіночої самотності, що є одним із наскрізних у всіх прозових формах творчості В. Яворівського зазначеної тематики. Серед ранніх творів письменника найяскравіше він виявляється у притчі „Ніч довга, як дощ” через внутрішній простір головної героїні Гандзі, інтимні переживання якої в контексті твору набувають узагальненого морально-філософського характеру. Осмислення цієї проблеми відбувається з духовних позицій народу, що, ґрунтуючись на православній вірі, полягають в утвердженні відповідних їй моральності та соціальних цінностей. Основна ідея твору бачиться нами, відповідно до жанрових особливостей притчі, як непрямая алюзія на заповідь Божу про те, що недобре людині бути самотньою, а треба зростати, множитися і населяти землю, що постає з монологу героя Степана: „Я не можу більше без тебе й дня... Нам же треба націю продовжувати, Гандзиня... ми народимо красивих, мужніх і ніжних синів і дочок. Це наше право, це наш обов'язок” [6, с. 88]. Густо насиченою, навіть дещо переобтяженою, є метафорика твору, що, переважно, зображує особистісні почуття персонажів, своєрідність емоційної реакції героїні на закоханих в неї чоловіків та, відповідно, їхнє ставлення до неї. Внутрішня незадоволеність Гандзі увагою сторонніх чоловіків розкрита

через антитезові метафоричні художні деталі „Григорові погляди в’язли в Гандзиному тілі, як у глеєві. А Гандзі здавалось, що по ній пацюки бігають” [6, с. 85], „вискочила зі своєї сукенки, наче та горіла на ній” [6, с. 85], „чула на собі синяки від його поглядів” [6, с. 85], „навіть у хаті озиралась на стіни, боялась, що його очі продовбають їх” [6, с. 85], „її тіло свербіло від чиїхось очей” [6, с. 87], „її тіло свербіло від чиїхось очей” [6, с. 87] тощо. Самотність молодої жінки, її внутрішні почуття автор передає влучною метафорою-порівнянням „як риба, викинута на берег” [6, с. 87], що підкреслює неприродність такого становища. Художнім паралелізмом до цього емоційного стану і дій героїні є образ ночі, який співвідноситься в народній та авторській уяві із жіночим началом та виражається метафоричними сполуками: „...ніч прийшла, бо нікуди було більше подітись. День пересиділа в Анонієвому погребі... Швендялась по селі і на церкву лазила” [6, с. 85], „суха і чиста вона [ніч – О. Д.] куняла від землі до стелі, залазила в порожні чоботи, полумиски, в кишені одежі” [6, с. 86].

Таким чином, осмислення згубних наслідків війни відзначається індивідуальним підходом автора до долі окремої особистості, що найчастіше розкривається через внутрішні монологи, авторські коментарі, самохарактеристики, насичені колоритними зображально-виражальними засобами, зокрема метафорами й символами, які надають творам не лише ліризму, а й посиленого психологізму у відтворенні скалічених війною людських доль. Із двох дебютних збірок письменник саме в першій, що мала загальну антивоєнну спрямованість, силою авторського слова, особливостями характеротворення героїв (внутрішні конфлікти Якіма („Дві сторони світу”), Гандзі („Ніч довга, як дощ”) найбільш виразно розвінчує так звану „романтику війни”, викриваючи її страшне відлуння на стосунках людей, взаємодії жіночого та чоловічого начала.

Перспективним видається поглиблене дослідження інших складових жанрово-стильових особливостей творчості В. Яворівського, що знайде свою реалізацію в подальших дослідженнях.

Література

- 1. Веселовський А.** Історична поетика / А. Веселовський. – М.: Вища школа, 1989. – 405 с.
- 2. Галич О.** Теорія літератури: підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2001. – 448 с.
- 3. Ткаченко А.** Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: підручник [для студ. гуман. спец. вищ. навч. закл.] / А. Ткаченко. – [2-ге вид., випр. і доповн.]. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2003. – 448 с.
- 4. Томашевський Б.** Теорія літератури. Поетика: навч. посібник [вступ. стаття Н. Тамарченка; комент. С. Бройтмана за участю Н. Тамарченка] / Б. Томашевський. – М.: Аспект Прес, 1999. – 334 с.
- 5. Фащенко В.** Із студій про новелу. Жанрово-стильові питання /

В. Фашенко. – К.: Рад. письменник, 1971. – 213 с. **6. Яворівський В.** А яблука падають...: [повість та новели] / В. Яворівський. – К.: Молодь, 1968. – 135 с. **7. Яворівський В.** Твори у 5 т. – К.: Фенікс, 2008. – Т. 2: [Передм. Л. Талалай; Післямова А. Дімаров, М. Слабошпицький] / В. Яворівський. – К.: Фенікс, 2008. – 642 с.

Двуличанська О. А. Жанрові та мовно-стилістичні засоби відображення антивоєнних мотивів у ранній прозі В. Яворівського.

Ключові слова: мотив, жанр, метафора, символ, хронотоп.

У статті розглядається жанрові та мовно-стилістичні засоби відображення антивоєнних мотивів у ранніх художніх творах В. Яворівського. Основа увага сконцентрована на особливостях світосприйняття та характеротворення героїв, які є своєрідними носіями означених мотивів. Автор статті робить висновок, що осмислення наслідків війни відзначається індивідуальним підходом письменника до долі окремої особистості, що найчастіше розкривається через внутрішні монологи, авторські коментарі, самохарактеристики, насичені колоритними зображально-виражальними засобами.

Двуличанская Е. А. Жанровые и стилистические способы отображения антивоенных мотивов в ранней прозе В. Яворивского.

Ключевые слова: мотив, жанр, метафора, символ, хронотоп.

В статье рассматриваются жанровые и стилистические средства отображения антивоенных мотивов в ранних художественных произведениях В. Яворивского. Основное внимание сконцентрировано на особенностях мировосприятия и характера героев, которые являются своеобразными носителями указанных мотивов. Автор статьи делает вывод, что осмысление последствий войны отмечается индивидуальным подходом писателя к судьбе отдельной личности, что зачастую раскрывается через внутренние монологи, авторские комментарии, самохарактеристики, насыщенные колоритными художественными элементами.

Dvulychanska A. Genre and linguistic and stylistic devices of displaying of similar motives in the early prose of V.Yavorivskuy.

Keywords: motive, genre, metaphor, symbol, khronotop.

The article deals with the genre and language and stylistic devices of displaying of similar motives in the early prose of V.Yavorivskuy. The basis of the attention focused on the features of philosophy and character of heroes who are peculiar carriers of reasons. The article concludes that understanding the consequences of war noted the writer's individual approach to the fate of the individual, which most often revealed for through interior monologues, narration, colorful figurative-expressive mean.